

Paula Tomaszewska
(Uniwersytet im. Adama Mickiewicza)

MIĘDZY WSCHODEM A ZACHODEM, CZYLI JAKI WPŁYW MOŻE MIEĆ CHIŃSKA INICJATYWA BELT AND ROAD NA REKONSTRUKCJĘ GLOBALNEGO SYSTEMU ZARZĄDZANIA?

ABSTRACT

**BETWEEN EAST AND WEST, OR WHAT IMPACT CAN
THE CHINESE BELT AND ROAD INITIATIVE HAVE ON THE
RECONSTRUCTION OF THE GLOBAL MANAGEMENT SYSTEM?**

The subject of the article is to show the impact that the Chinese Belt and Road Initiative can have on the reconstruction of the global governance system. Currently, the People's Republic of China is actively involved in the reconstruction of the global system by advocating the free trade and inclusive globalization. Although theories on international management come from the political experience of Western countries, Chinese initiatives such as Belt and Road are becoming more and more attractive to countries emerging from the shadows of Western supremacy.

Despite the increase in strength and status of developing countries, their rights and interests are often overlooked. Therefore they demand changes to reflect their current potential. There is recognition of the need to transform globalization, which should be open and fair in all fields of international cooperation, starting with economic issues, natural environment, security and technology, and ending with science and culture.

KEYWORDS: Belt and Road initiative, globalization, People's Republic of China, global management

Wprowadzenie

Nadal nie jest jednoznaczne, gdzie zaczyna się Wschód, a gdzie kończy Zachód. Gdzie kończy się Europa, a zaczyna Azja. Na przestrzeni mijających lat znów można zaobserwować symptomy wzmoczonej ewolucji systemu międzynarodowego. Efektem takich zmian są zróżnicowane interesy oraz sfery wpływów kształtujące się pomiędzy poszczególnymi państwami¹. Choć mało realistyczne jest zaistnienie jednej ponadnarodowej formy rządzenia przejawiającej się chociażby w idei *global governance*, gdzie decyzje będą podejmowane w trosce o wspólne dobro i świetlaną wizję przyszłości „jednego globalnego państwa” zmiany i relatywne otwarcie się na nowych istotnych graczy są wyczekiwane.

Pomimo wzrostu siły i statusu państw rozwijających się, ich prawa i interesy często są pomijane. Domagają się więc one zmian w celu odzwierciedlenia ich obecnego potencjału. Coraz częściej pojawiają się stwierdzenia o zmierzchu, dominującej na świecie potęgi amerykańskiej. Implikuje to powstanie pytań o to, które państwo (czy grupa państw) byłoby w stanie przejąć rolę hegemonu na świecie. W miejsce ładu opartego na dominacji „zachodniej” (amerykańskiej i europejskiej), zaczyna wykształcać się nowy porządek oparty na dominacji azjatyckich cywilizacji, który w decydującym stopniu jest reprezentowany przez dynamicznie rozwijające się Chiny.

Chińska Republika Ludowa aktywnie włącza się w rekonstrukcję światowego systemu, opowiadając się za wolnym handlem i inkluzywną globalizacją. Podkreśla potrzebę transformacji globalizacji, która powinna być sprawiedliwsza na wszystkich polach międzynarodowej współpracy, rozpoczynając od kwestii gospodarczych, środowiska naturalnego, bezpieczeństwa i technologii, aż na nauce i kulturze skończywszy². Strona chińska zaznacza, że powinna ona przybrać bardziej otwarty charakter. Temu ma przysłużyć się usilnie promowana inicjatywa Belt and Road. Według Chin

- 1 Zaczęła rosnać rola tzw. wschodzących rynków (*emerging markets*). Szczególnie dostrzegalne stało się to, gdy pod koniec 2008 r. w Waszyngtonie utworzono pomimo grupy siedmiu „zachodnich państw rządzących światem” (tzw. G-7, ewentualnie G-8, przyjmując, że zaliczamy także Federację Rosyjską) kolejną, odrębną grupę G-20. W skład, której weszły głównie państwa – przedstawicieli rynków wschodzących pochodzących z obszaru Azji, m.in. właśnie Chiny. Ponadto po pół roku doszło do spotkania grupy BRIC, a potem szybko – z woli najsilniejszych w niej Chin – przemienionej w BRICS (Brazylia, Rosja, Indie, Chiny i RPA).
- 2 G. Kołodko, *Czy Chiny zbawią świat?*, Warszawa 2018, s. 44.

to koncepcja, która przyczyni się do przekształcenia globalizacji w bardziej użyteczną społecznie w skali światowej. Niektórzy międzynarodowi aktorzy pokładają w „globalizacji z chińską charakterystyką” ogromne nadzieje, znów inni głównie z Zachodu, formułują względem niej pewne obawy i zastrzeżenia.

Przedmiotem artykułu jest ukazanie wpływu, jaki może mieć chińska inicjatywa Belt and Road na rekonstrukcję globalnego systemu zarządzania. Celem badawczym jest pytanie: jakie oddziaływanie na proces kształtującej się międzynarodowej współzależności ma inicjatywa Belt and Road? Czy oczekiwana globalizacja, taka – inkluzywna zrównoważona i sprzyjająca wszystkim, będzie nowym etapem procesu zmian? Czy możliwe będzie porzucenie zależnego systemu światowego oraz uniknięcie porządku hegemonicznego? Tezą pracy jest stwierdzenie, że inicjatywa Belt and Road ukazuje, że Chiny próbują promować wszechstronną współpracę między kontynentami euroazjatyckimi poprzez wezwanie do inkluzywnego – wzajemnie korzystnego modelu kooperacyjnej ekonomicznej, politycznej i kulturowej globalizacji. W niniejszym artykule posłużono się metodą analizy krytycznej piśmiennictwa polskiego oraz anglojęzycznego.

Historia Jedwabnego Szlaku

Aby zrozumieć jakie potencjalne znaczenie może mieć dla świata chińska współczesna polityka zagraniczna, należy przypomnieć historię starożytnego Jedwabnego Szlaku. Rewitalizacja tego nowego, co oczywiste, nawiązuje do tego z przeszłości, który stanowił wielość połączeń handlowych łączących najprawdopodobniej już od I tysiąclecia p.n.e. Europę i Daleki Wschód – cesarski Rzym i Chiny³. Cywilizacje Zachodu oraz Wschodu pomimo upływu tysięcy lat, miały wówczas okres korzystnej dla obu stron współpracy na podstawie wymiany handlowej dokonywanej trasą zwaną Jedwabnym Szlakiem. Choć był to jeden z najstarszych traktów handlowych na świecie, swą nazwę zyskał stosunkowo niedawno, bo dopiero w XIX wieku. Jej autorem był niemiecki geolog i geograf Ferdinand von Richthofen⁴. Stworzone przez niego określenie jest jednak nieco mylące. Karawany przemierzające

3 H. Uhlig, *Jedwabny Szlak. Kultury antyku między Chinami a Rzymem*, Warszawa 2007, s. 6.

4 V. Hansen, *The Silk Road: A New History*, New York 2012, s. 23.

Chiny, Azję Środkową oraz Bliski Wschód poruszały się różnymi drogami i przewoziły nie tylko jedwab⁵. Wprost przeciwnie, w grę wchodziło wiele innych towarów. Jedwab bowiem nie pochodził wyłącznie z Chin, lecz również z dużo bliższych regionów Morza Kaspijskiego. Do Chin wyruszały karawany obciążone złotem i innymi szlachetnymi metalami, wełną, lnem, kością słoniową, koralem, bursztynem, drogocennymi kamieniami, azbestem i szkłem (niewyrabianym w Państwie Środka, aż do V wieku). W drugą stronę podróżowały karawany wiozące futra, ceramikę, żelazo, lakę, korę cynamonową, rabarbar oraz przedmioty z brązu – sprzączki do pasów oraz broń⁶. Importowano także wyroby ze szkła, perfumy, tkaniny syryjskie i perskie, czerwony koral z Morza Śródziemnego i Czerwonego, indyjską kość słoniową, ogniotrwałą siatkę azbestową, czy niektóre kamienie szlachetne⁷.

Jednakże należy podkreślić, że szlaki te to nie tylko wymiana dóbr. To także ciągły ruch ludności i mieszanie się populacji, który był skutkiem przekazywania wiedzy, idei, kultury i przekonań. Fenomenem Jedwabnego Szlaku było nie tylko umożliwienie wzajemnych interakcji pomiędzy różnymi nacjami, ale przede wszystkim współdziałanie w tworzeniu i kształtowaniu kultury i cywilizacji. Valerie Hansen podkreśla, że najważniejszym dziedzictwem Jedwabnego Szlaku była atmosfera tolerancji rozwijana przez władców małych królestw oazowych, które rozciągały się wzdłuż północnego i południowego Taklamakanu⁸. Przez wieki owi władcy przyjmowali uchodźców z obcych państw, dając im pozwolenie na praktykowanie własnych wyznań. Miejsca archeologiczne i zachowane artefakty dają wgląd w ten niegdyś tolerancyjny świat. Jedwabny Szlak był de facto całościowym systemem – politycznym, gospodarczym i kulturowym dla Eurazji, którego osią były wzajemne kontakty⁹. Podróżników przyciągnęła intelektualna i kulturalna wymiana, która odbywała się w miastach wzdłuż Jedwabnych Szlaków, z których wiele rozwinęło się w dobrze prosperujące ośrodki kultury i nauki. Nauka, sztuka i literatura, a także rzemiosło i technologie

5 P. Hopkirk, *Obce diabły na jedwabnym szlaku. W poszukiwaniu zaginionych miast i skarbów w chińskiej części Azji Środkowej*, Warszawa 2008, s. 32–33.

6 L. Boulnois, *Szlakiem jedwabiu*, Warszawa 1968, s. 8–9.

7 M. Mollat du Jourdin, J. Desange, *Tysiącletnie szlaki*, Warszawa 2000, s. 134–135.

8 V. Hansen, *The Legacy of the Silk Road*, „Yale Global Online”, 25.01.2013, <https://yaleglobal.yale.edu/content/legacy-silk-road> (dostęp: 02.03.2019).

9 Zob. szerzej: Ch. I. Beckwith, *Empires of the Silk Road: A History of Central Eurasia from the Bronze Age to the Present*, Princeton and Oxford 2009, s. 122.

zostały w ten sposób rozpowszechnione w społeczeństwach¹⁰. W ten oto sposób w Azji Środkowej krzyżowały się i przenikały ze sobą wielkie cywilizacje Wschodu i Zachodu.

Zaznaczyć należy, że rozwój sztuki i cywilizacji, zarówno w Chinach, jak wzdłuż Jedwabnego Szlaku osiągnął apogeum w okresie panowania dynastii Tang, określanych zazwyczaj mianem „złotego wieku”. Długie okresy pokoju i stabilizacji, które charakteryzowały tę epokę pozwoliły na rozkwit cesarstwa. Jego stolica Chang’an, zwana Rzymem Azji, była jednym z największych i najpiękniejszych miast ówczesnego świata i celem karawan przemierzających Jedwabny Szlak. Kiedy rozpoczął się schyłek dynastii, przegasała także świetność tej cywilizacji. Zapoczątkowany został powolny proces, który w końcu doprowadził do jego całkowitego zniknięcia. Taki sam los spotkał liczne klasztory, świątynie, działa sztuki i wiele kwitnących niegdyś miast. Odeszły w zapomnienie i zaginął po nich wszelki ślad. Odkryto je potem ponownie dopiero w XIX wieku. Należy mieć zatem na uwadze, że Chiny są przede wszystkim wielką, starożytną cywilizacją, czują się na tyle silne, by nie tyle wzorować się na innych, ale samemu wytyczać ścieżki i nadawać ton tendencjom światowym¹¹.

Czym jest inicjatywa Belt and Road?

Podjęmowane w ciągu ostatnich kilkunastu lat działania stworzyły podstawę dla inicjatywy Belt and Road (Nowego Jedwabnego Szlaku) lub precyzyjniej inicjatyw Ekonomicznego Pasa Jedwabnego Szlaku i Morskiego Jedwabnego Szlaku XXI wieku przedstawionych przez Prezydenta Xi Jinpinga w trakcie jego podróży do Kazachstanu i Indonezji w 2013 r.¹² Jest to projekt znaczących inwestycji infrastrukturalnych, m.in. ze względu na realizację przedsięwzięć związanych z budową sieci drogowych, kolejowych, lotnisk, portów lądowych i morskich, sieci telekomunikacyjnych oraz energetycznych. Jak na razie nie ma oficjalnych map ukazujących, którędy szlak będzie realizowany. Tak naprawdę, to nie wiadomo nawet ile, gdzie, kiedy

¹⁰ *About the Silk Road, Silk Roads: Dialogue, Diversity, Development*, UNESCO, <https://en.unesco.org/silkroad/about-silk-road> (dostęp: 08.03.2019).

¹¹ W. Hübner, *Współczesny Szlak Jedwabny a tradycja: Chiny i Azja Centralna*, „Zeszyty Naukowe Uczelni Vistula” nr 34, Warszawa 2014, s. 5–31.

¹² J. Bartosiak, *Pacyfik i Eurazja. O wojnie*, Warszawa 2016, s. 350.

i jak zamierzają zainwestować Chińczycy w tą inicjatywę. W niektórych informacjach pojawia się kwota ponad 4 bilionów dolarów¹³.

Chiny traktują tę inicjatywę jako nową platformę współpracy z innymi państwami rozwijaną w oparciu o zasadę wzajemnych korzyści (*win-win*), która przynosi wymierne zyski wszystkim stronom współpracy. Projekt ma charakter inkluzyjny, co sprawia że nie ma wyraźnie zarysowanych ram. Otwarta formuła w dużej mierze wpływa na jej atrakcyjność.

Inicjatywa ma służyć promowaniu chińskiego modelu rozwoju oraz stwarzać nowe perspektywy biznesowe dla rodzimych podmiotów gospodarczych. W porównaniu do innych pomysłów dotyczących tworzenia regionalnych stref wolnego handlu (tj. Wszechstronne Regionalne Partnerstwo Ekonomiczne (ang. *Regional Comprehensive Economic Partnership*, RCEP), Partnerstwa Transpacyficznego (ang. *Trans-Pacific Partnership*, TPP) oraz Strefa Wolnego Handlu Azji-Pacyfiku (ang. *Free Trade Area of the Asia Pacific*, FTA-AP), chińska inicjatywa ma być ofertą ofertą szerszej i bardziej kompleksowej współpracy handlowej i inwestycyjnej¹⁴.

Projekt Belt and Road nie ma ściśle ukształtowanych reguł i zasad. Można zaobserwować nawet niechęć ze strony chińskich elit politycznych do wprowadzania jakichkolwiek norm, które zobowiązywałyby wszystkich uczestników do ich przestrzegania. Chiny nie chcą wprowadzać reguł, bo to wiąże się z ograniczaniem ich pola negocjacyjnego. Ustanowienie jednej uniwersalnej formuły politycznej nie leży w ich interesie. Chcą zachować elastyczność interpretacji i sposobu działania. Walorem niedookreślonej koncepcji jest możliwość zarządzania nią w okresie jej wdrażania. W praktyce trudno zweryfikować merytoryczną autentyczność planów chińskich elit, których przekaz nadal ewoluuje, tworząc często wrażenie raczej szerokiego wachlarza pomysłów niż przemyślanej koncepcji.

Wdrażanie projektów infrastrukturalnych poza granicami Chin sprzyjają zarówno eksportowi nadwyżek produkcyjnych, jak i technologii z zakresu czystych i odnawialnych źródeł energii. Łukasz Gacek podkreśla, że

13 J. Hillman, *China's Belt and Road Initiative: Five Years Later, Statement Before the U.S. – China Economic and Security Review Commission*, „Center for Strategic & International Studies”, <https://www.csis.org/analysis/chinas-belt-and-road-initiative-five-years-later-0>, Washington 2018 (dostęp: 13.03.2019).

14 Ł. Gacek, *Inwestycje Chin w zielone i niskoemisyjne technologie w ramach inicjatywy Pasa i Drogi*, „Rocznik Bezpieczeństwa Międzynarodowego” 2018, t. 12, nr 1, https://ruj.uj.edu.pl/xmlui/bitstream/handle/item/67242/gacek_inwestycje_chin_w_zielone_2018.pdf?sequence=1&isAllowed=y (dostęp: 13.03.2019).

Chiny już niedługo mogą stać się największym globalnym eksporterem zielonej technologii, głównie w sektorach energetyki wiatrowej, słonecznej oraz jądrowej. Dzięki temu ChRL może mieć więc wpływ na wyznaczanie kierunków polityki energetycznej także innych państw chcących pozyskać wysokiej jakości niskoemisyjne technologie oferowane po relatywnie niskiej cenie¹⁵.

Obecnie dla Chin wykreowana koncepcja wiąże się ściśle z ideą „wielkiego renesansu narodu chińskiego”, która odzyskuje znaczenie i wagę, jaka jej się przynależy ze względu na osiągnięcia cywilizacyjne i kulturowe oraz potencjał i pozycję we współczesnych międzynarodowych stosunkach gospodarczych i politycznych.

Globalizacja ekonomiczna z Chinami w tle

Przyspieszenie procesów globalizacji stało się egzemplifikacją nasilenia globalnych interakcji, zacierania się barier geograficznych w przepływach towaru, kapitału, usług, technologii, informacji i ideologii oraz coraz intensywniejszych powiązań instytucjonalnych zarówno w układach bilateralnych, jak i multilateralnych¹⁶. Joseph Stiglitz podkreśla, że globalizacja nie powinna oznaczać amerykańizacji polityki gospodarczej czy kultury, a często tak się dzieje. Napawa jednak swego czytelnika optymizmem, że inny świat jest możliwy. Dodaje:

W rzeczywistości globalizacja gospodarcza wyprzedziła polityczną. Mamy chaotyczny, nieskoordynowany system globalnego zarządzania – bez globalnego rządu, za to z szeregiem instytucji i porozumień traktujących o różnych problemach (...). Istnieje oczywista potrzeba powołania do życia silnych instytucji międzynarodowych, które podejmą wyzwanie jakie niesie (...) z sobą globalizacja gospodarcza¹⁷.

Na szczególną uwagę zasługują także dywagacje Grzegorza Kołodki, według którego, Chiny nader umiejętnie – jak mało kto we współczesnym świecie – potrafią łączyć politykę zmian systemowych (transformację)

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ P. Maśloch, *Globalizacja i jej wpływ na rozwój współczesnej cywilizacji, Przedsiębiorczość a współczesne wyzwania cywilizacyjne*, Kraków 2005, s. 17–18.

¹⁷ J. Stiglitz, *Wizja sprawiedliwej globalizacji*, Warszawa 2007, s. 34.

z polityką rozwoju. Chińskie reformy nie spóźniły się na fazę współczesnej globalizacji¹⁸.

Interesujące wywody na temat ekonomicznej globalizacji jako procesu umożliwiającego działanie rynku ponad granicami państw przedstawia także Władysław Szymański¹⁹. Jego zdaniem Chiny w walce o globalny rynek, obok najważniejszego zasobu zdyscyplinowanej i chętnie uczącej się taniej siły roboczej, wykorzystują silne autorytarne państwo sterujące napływem inwestycji bezpośrednich do nowoczesnych dziedzin z wymogiem przeznaczania na eksport co najmniej 50% produkcji powstałej w wyniku tych inwestycji²⁰. Znow Marcin Kaczmarek w przejrzysty sposób podkreśla, że w chińskiej wizji globalnego przywództwa funkcjonuje szereg dylematów kształtujących się pomiędzy sinocentryzmem i szerszą wizją regionu, która nie byłaby aprobowana przez wszystkich aktorów na arenie międzynarodowej²¹.

Chiny są głęboko zakorzenione w globalnej gospodarce, a perspektywy jej trwałego wzrostu i zachowania wewnętrznej stabilności są ściśle związane z jej ewolucją. Elementami kluczowymi polityki gospodarczej Chin na początku XXI w. stały się inwestycje zagraniczne, pomoc rozwojowa oraz umowy handlowe, będące częścią prowadzonej przez władze w Pekinie polityki określanej w skrócie jako *go global*²². Głównym jej celem jest tworzenie sprzyjającego otoczenia międzynarodowego dla ciągłego rozwoju i modernizacji państwa poprzez poszerzanie dostępu do nowych rynków zbytu²³. W historii Chin posiadanie światowej przewagi gospodarczej miało miejsce przez ponad pięć wieków

18 G. Kołodko, *Wędrujący świat*, Warszawa 2008, s. 233–234; 239.

19 W. Szymański, *Niepewność i stabilność gospodarki*, Warszawa 2011, s. 179–181.

20 *Ibidem*.

21 M. Kaczmarek, *Jedwabna globalizacja. Chińska wizja ładu międzynarodowego*, „Ośrodek Studiów Wschodnich”, Warszawa 2016, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/punkt-widzenia/2016-10-10/jedwabna-globalizacja>, s. 26 (dostęp: 14.03.2019).

22 Strategia *Go Global* stała się wszechstronnym międzynarodowym planem wykraczającym poza zwykłą promocję zagranicznych inwestycji. *Go Global* w szerokim znaczeniu obejmuje ponadnarodowe działania państwa w dziedzinie polityki, wojska, gospodarki, kultury, edukacji i mediów. Odnosi się do międzynarodowego inwestowania i współpracy gospodarczej. Strategia obejmuje w ten sposób różne międzynarodowe projekty chińskiego rządu, w tym także inicjatywę Nowego Jedwabnego Szlaku. Zob. szerzej: A. Yelery, *China's 'Going Out' Policy: Sub-National Economic Trajectories*, „Institute of Chinese Studies”, Delhi 2014, nr 24, <http://www.icsin.org/uploads/2015/04/12/e50f1e532774c4c354b24885fcb327c5.pdf> (dostęp: 14.03.2019).

23 J. Rosłon-Żmuda, *Wymiana BIZ pomiędzy Polską a Chinami. Efekty Współpracy*, (w:) *Perspektywy i bariery rozwoju chińskiej gospodarki*, J. Marszałek-Kawa (red.), Toruń 2016, s. 215.

(1000–1550 r.). To w Chinach – znacznie wcześniej niż w Europie wynaleziono: papier, czcionki drukarskie, proch strzelniczy, łuk, kompas magnetyczny itd. Przez ponad pięćset lat Chiny posiadały największą na świecie potęgę wojskową opartą na wielkiej flocie, a i tak nie dążyły do terytorialnej ekspansji, gdyż nie próbowały zajmować obcych terytoriów. Brak zainteresowania cywilizacji chińskiej terytorialną ekspansją różni ją od cywilizacji europejskiej, która po uzyskaniu możliwości podbojów w ciągu paru wieków poszerzyła swoje militarne wpływy na cały świat. Jednakże ze względu na dużą powierzchnię terytorium Chin, nie zdołano ich całkowicie podporządkować i poddać ekspansji. W Chinach czas walki o suwerenność jest nazywany „stuleciem narodowego poniżenia”, obejmuje on okres od początku wojen opiumowych (1814) do powstania obecnej ChRL (1949). W tym czasie Wielka Brytania była hegemonom w gospodarce światowej i szczególnie aktywnie niszczyła Chiny przez zmuszenie do konsumpcji ogromnych ilości narkotyków. Po II wojnie światowej zastąpiły ją Stany Zjednoczone w roli światowego przywódcy²⁴.

W XXI w. gospodarka chińska w stosunkowo krótkim czasie stała się największą „fabryką świata”. Początkowo skupiała się jedynie na produkcji wyrobów prostych wymagających dużych nakładów siły roboczej lub montażu podzespołów, który z czasem nabrał bardziej złożonego charakteru, odnosząc się także do dóbr zaawansowanych technologicznie²⁵. Wyrwanie się z „zakłętogo koła ubóstwa”, przyspieszona industrializacja, modernizacja wsi, urbanizacja i wkroczenie z impetem w system gospodarki światowej – pozwoliło zdobyć Chinom drugą lokatę w światowym rankingu PKB oraz objąć pozycję lidera w wielu ważnych sferach gospodarki globalnej²⁶. Bogdan Góralczyk podkreśla, że na chiński pragmatyzm rozwojowy składa się m.in. trzeźwa ocena własnych możliwości i szans, połączona z chłodną kalkulacją²⁷. Zaznacza, również, że do najważniejszych sukcesów Chin, z okresu kiedy to cały świat Zachodu był pogrążony w kryzysie, można zaliczyć: wyprzedzenie Niemiec i osiągnięcie statusu

24 Geostrategiczny konflikt Chiny – USA czasami nazywany jest Chimeryka. Nazwa pochodzi od Chimery, która w mitologii greckiej była niepokonanym potworem ziejącym ogniem. Zabił ją – unoszący się na skrzydlatym koniu, Pegazie – syn króla Koryntu. Niestety współcześnie nie ma Pegaza, dlatego Chimerica jest potworem trudnym do pokonania.

25 M. Walkowski, *Chińska Strategia Rozwoju społeczno-ekonomicznego. Implikacje dla Unii Europejskiej*, Poznań 2018, s. 313.

26 E. Cieślak, *Rozwój gospodarczy Chin od roku 1978 do kryzysu globalnego*, Warszawa 2015, s. 7–10.

27 B. Góralczyk, *Chiny a nowy ład gospodarczy w świecie*, (w:) *Chiny w XXI w. Perspektywy rozwoju*, W.J. Dziak, K. Gawlikowski, M. Ławacz (red.), Warszawa 2012, s. 110.

największego eksportera na świecie w 2009 r., następnie wyprzedenie Japonii i stanie się drugą gospodarką świata w 2010 r. oraz legitymizowanie się największymi rezerwami walutowymi²⁸. Chińska ekspansja przejawia się także w fuzjach i przejęciach. Chińczycy mają już Volvo, Pirellego, Daimlera czy KUKĘ – największą niemiecką firmę zajmującą się robotyką²⁹. Coraz bardziej dostrzegalne stają się także przejawy rywalizacji handlowej. Azjatycki Wschód staje się konkurencją dla Euroatlantyckiego Zachodu. Grzegorz Kołodko podkreśla, że istotą problemu jest konfrontacja wolnorynkowego kapitalizmu, którego neoliberalna aberracja skompromitowała się, wywołaniem światowego kryzysu ekonomicznego nasilając tym samym konfliktogenność systemu³⁰.

Obecnie polityka zagraniczna tego państwa w dużym stopniu pod przewodnictwem Prezydenta Xi Jinpinga z reaktywnej stała się proaktywna. Chiński Prezydent przedstawił, dwa cele na stulecie, tj. do 2021 roku, gdy Komunistyczna Partia Chin (KPCh) będzie obchodzić stulecie urodzin. Pierwszy z nich to zamiar zbudowania „społeczeństwa umiarkowanego dobrobytu”, poprzez dwukrotne zwiększenie dochodów każdego mieszkańca w okresie 2012–2020. Natomiast drugi cel na stulecie to zrealizowanie „chińskiego snu” w postaci „wielkiego renesansu narodu chińskiego”³¹. Ponadto na XIX zjeździe KPCh w październiku 2017 roku Xi Jinping dodał jeszcze jedną istotną datę, a mianowicie 2035 rok. Do tego czasu Chiny mają stać się „społeczeństwem innowacyjnym”. Cała sekwencja: 2021–2035–2049 to nic innego, jak spełnienie chińskiego snu (*Chinese Dream*)³².

Nowy – Jedwabny Szlak i nowa – inkluzywna globalizacja?

Teorie na temat międzynarodowego zarządzania wywodzą się z politycznego doświadczenia państw Zachodu. Jednak chińskie propozycje, mechanizmy i środki są coraz bardziej atrakcyjne dla państw wyłaniających się z cienia zachodniej

28 B. Góralczyk, *Czy Chiny zdominują świat?*, (w:) *Perspektywy nowego ładu światowego*, L. Pastusiak (red.), Warszawa 2013, s. 201.

29 B. Góralczyk, J. Kucharczuk, B. Brzyski (red.), *Inni niż Zachód. Chiny u progu wielkiej transformacji*, „Klub Jagielloński”, 09.04.2018, <http://jagiellonski24.pl/2018/04/09/inni-niz-zachod-chiny-u-progu-wielkiejtransformacji-rozmowa> (dostęp: 15.03.2019).

30 G. Kołodko, *Czy Chiny...*, s. 93.

31 B. Góralczyk, *Przebudzenie smoka. Powrót Chin na scenę globalną*, Warszawa 2012, s. 132.

32 B. Góralczyk, *Chińskie drugie otwarcie na świat*, „Nowa Konfederacja”, <https://nowa-konfederacja.pl/chinskie-drugie-otwarcie-na-swiat> (dostęp: 15.03.2019).

supremacji. Wielu ze społeczności międzynarodowej zdaje sobie sprawę, że pod względem międzynarodowej ekonomii, polityki i bezpieczeństwa Chiny oferują szereg modeli, które mogą przyczynić się do promowania dobrobytu gospodarczego, zaufania politycznego, wzajemnie korzystnego bezpieczeństwa i uzupełniającego się rozwoju kulturalnego. Chiny w dobry sposób wykorzystują pokłady swojej miękkiej siły. W sposób inteligentny zmierzają do tego, czego oczekują.

W maju 2017 r. inicjatywa Belt and Road weszła w nowy etap historyczny, naznaczony przez chińskie władze. Międzynarodowe Forum Współpracy BRI w Pekinie przyciągnęło 1500 uczestników z ponad 130 krajów i 70 organizacji międzynarodowych, w tym 29 zagranicznych szefów państw lub rządów, prawie 100 ministrów spraw zagranicznych lub najwyższych urzędników i szefów 60 międzynarodowych³³. Na forum wielu szefów państw zwróciło uwagę, że *BRI* ma silnie inkluzyjny charakter. Można argumentować, że promowanie globalizacji włączającej jest jednym z ważnych porozumień osiąganych przez głowy państw na tym forum.

Globalizacja sprzyjająca włączeniu społecznemu jest nową koncepcją opracowaną w odpowiedzi na bolączki globalizacji ekonomicznej stosowanej przez ostatnie 30 lat oraz ważną teoretyczną perspektywą zrozumienia *BRI*. W przeszłości „wzrost sprzyjający włączeniu społecznemu” i „rozwoj sprzyjający włączeniu społecznemu” były popularnymi koncepcjami. Dyskusja na temat „wzrostu sprzyjającego włączeniu społecznemu” sięga 2008 r., kiedy to sformułowano ją w oficjalnej strategii Azjatyckiego Banku Rozwoju na rok 2020³⁴. Od tego czasu koncepcja „rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu” została zaakceptowana przez chiński rząd i znalazła nawet odzwierciedlenie w 12. i 13. planie pięcioletnim (2011–2020)³⁵.

Już wówczas wiadano, że osiągnięcie wzrostu sprzyjającego włączeniu społecznemu jest podstawowym celem, który umożliwi dalszy rozwój gospodarczy z korzyścią dla wszystkich państw. Liu Weidong twierdzi, że:

33 L. Weidong, M. Dunford, B. Gao, *A discursive construction of the Belt and Road Initiative: From neo-liberal to inclusive globalization*, „Journal of Geographical Sciences” 2018, t. 28, z. 9, s. 1199–1214; <https://link.springer.com/article/10.1007/s11442-018-1520-y> (dostęp: 15.03.2019).

34 *Strategy 2020: The Long-Term Strategic Framework of the Asian Development Bank 2008–2020 is the paramount ADB-wide strategic framework to guide all its operations to 2020*, Asian Development Bank, <https://www.adb.org/about/policies-and-strategies> (dostęp: 15.03.2019).

35 Wang Yi, *Inclusive development: A proposal for our time in a context of globalization*, „Forum of World Economy & Politics” 2012, nr 4, s. 60–69.

BRI to ważne ramy promowania głębokiego rozwoju globalizacji gospodarczej (...) nie jest po prostu kontynuacją wcześniejszej globalizacji gospodarczej, ale obejmuje nowy rodzaj globalizacji, którego najistotniejsze cechy wpisują się w kulturowe znaczenie Jedwabnego Szlaku (...) są wyrazem globalizacji globalnej i zapoczątkują nową erę globalizacji inkluzywnej³⁶.

W ciągu ostatnich trzech lat koncepcja zyskała coraz większą uwagę i uznanie ze strony naukowców, a także w Międzynarodowym Forum Współpracy BRI, szczycie BRICS w Xiamen i Światowym Forum Ekonomicznym w Davos, co doprowadziło do konsensusu wśród przywódców politycznych.

Jednym z kluczowych narzędzi do ochrony, czy wzmocnienia globalizacji ekonomicznej, nawet wypracowania tej nowej inkluzywnej – ma być wizja Belt and Road. Rządzący ChRL z uwagą obserwując postępujące procesy zmian środowiska międzynarodowego kreują swoje państwo jako obrońcę procesu interakcji ekonomicznych. W szczególności można to było zaobserwować w czasie trwania Międzynarodowego Forum Gospodarczego w Davos mającego miejsce 17 stycznia 2017 r. Wówczas chiński Prezydent w swoim przemówieniu podkreślił, że jego państwo jest gotowe zastąpić miejsce coraz bardziej izolacjonistycznych Stanów Zjednoczonych. Chiny kreują się więc jako podmiot, który może stać się konsekwentnym liderem globalizacji oraz wolnego handlu. Xi Jinping zaproponował wtedy chińską wizję globalizacji opartą na otwartej i korzystnej dla wszystkich stron współpracy³⁷. Rozwijanie relacji handlowych z sąsiadami może pomóc Chinom budować sieć prozachodnich współzależności, które mogą z kolei zwiększać rolę chińskich rynków finansowych³⁸.

W oficjalnym dokumencie zatytułowanym: „Wizja i działania w sprawie wspólnego budowania Pasa Gospodarczego Jedwabnego Szlaku i Morskiego Jedwabnego Szlaku XXI wieku” można przeczytać:

Realizacja inicjatywy przyczyni się do ekonomicznego dobrobytu krajów (...), do wymiany i wzajemnego uczenia się od siebie różnych cywilizacji,

³⁶ L. Weidong, M. Dunford, B. Gao, *op. cit.*

³⁷ *President Xi's speech to Davos in full*, 17.01.2017, „World Economic Forum”, <https://www.weforum.org/agenda/2017/01/full-text-of-xi-jinping-keynote-at-the-world-economic-forum> (dostęp: 18.03.2018).

³⁸ K. Kozłowski, *Nowy Jedwabny Szlak i poradziecka Azja Centralna – geopolityczne wyzwania dla chińskiego wzrostu*, (w:) *Blżej Azji. Współczesne wyzwania dla bezpieczeństwa*, Ł. Gacek, R. Kwieciński, E. Trojnar (red.), Warszawa 2017, s. 84.

a także będzie promowała pokój i rozwój świata. To wielkie przedsięwzięcie, które przyniesie korzyść ludziom na całym świecie³⁹.

Chińska Republika Ludowa nie tylko usiłuje kształtować własny blok regionalny, ile stara się wytworzyć możliwości wpływu w skali globalnej. Xi Jinping podczas zorganizowanego Forum *Pasa i Szlaku* w Pekinie podkreślił:

Chińskie przysłowie głosi, że długa podróż wymaga pojedynczych kroków, z kolei arabskie mówi o tym, że piramidę buduje się z osobnych kamieni, natomiast w Europie mówi się, że nie od razu Rzym zbudowano⁴⁰.

Chiny oczekują, że zainteresowanie innych państw wzrośnie ze względu na obopólne korzyści promowane zgodnie z zasadą *win-win*. Na przemówieniu w Dżakarcie Xi Jinping powiedział:

Chiny nie mogą rozwijać się w izolacji od świata, a świat również potrzebuje do swego rozwoju Chin. Chiny w pełni angażują się w rozwój pokojowy (...) i strategię wzajemnych korzyści⁴¹.

Jak podkreśla Michał Lubina koncepcję Belt and Road powinniśmy rozpatrywać także jako projekt mający utrzymać korzystny *status quo*, który ma na celu powstrzymać erozję zachodniego systemu politycznego⁴². Oczekiwana – inkluzywna globalizacja zrównoważona i sprzyjająca wszystkim to nowy rodzaj globalizacji, który wykracza poza tę ekonomiczną – tradycyjnie nam znaną. Polegać powinna na porzuceniu zależnego systemu światowego, uniknięciu powtarzania się światowego porządku hegemonicznego. Ale czy to jest możliwe? To pytanie niestety musi pozostać nadal otwarte...

39 *Vision and Actions on Jointly Building Silk Road Economic Belt and 21st-Century Maritime Silk Road*, Issued by the National Development and Reform Commission 2015, Ministry of Foreign Affairs, and Ministry of Commerce of the People's Republic of China, with State Council authorization, http://en.ndrc.gov.cn/newsrelease/201503/r20150330_669367.html (dostęp: 20.03.2018).

40 *Chiny: ponad 100 miliardów dolarów na projekt „Pasa i Szlaku”*, 14.05.2017, „Bankier.pl”, <http://www.bankier.pl/wiadomosc/Chiny-ponad-100-miliardow-dolarow-na-projekt-Pasa-i-Szlaku-3691615.html> (dostęp: 20.03.2018).

41 *Ibidem*.

42 M. Lubina, *Nowy Jedwabny Szlak to chiński projekt globalizacji*, 19.07.2017, „Teologia Polityczna”, <http://www.teologiapolityczna.pl/michal-lubina-nowy-jedwabny-szlak-to-chinski-projekt-globalizacji> (dostęp: 20.03.2018).

Zakończenie

Inicjatywa Belt and Road ma zaledwie pięć lat (a wielu jej członków zaangażowanych jest jeszcze od znacznie krótszego czasu), więc jej rezultaty nie mogą być jeszcze oceniane. Wstępnej oceny można dokonać tylko pod względem projektów realizowanych w regionie Azji Południowej i Południowo-Wschodniej. To tutaj inwestycji w ramach *BRI* jest najwięcej i trwają najdłużej. Jak na razie setki miliardów wydanych w państwach z tego obszaru nie przyniosło zysków dla inwestorów. Podkreśla się, że istnieje ogromna różnica między tym, co Chińczycy deklarują, że wydadzą, a tym, co faktycznie wydali⁴³. Wiele projektów zaliczanych obecnie do tej inicjatywy było już zaplanowanych lub w trakcie budowy, zanim Prezydent Xi ją ogłosił. Tego typu *rebranding* wystąpił np. gdy mowa o tureckim tunelu kolejowy Marmaray, który został uznany przez Bank Światowy za wzorcową inwestycję *BRI*, mimo że jest finansowany przez konsorcjum Turcja–UE–Japonia⁴⁴.

Adam Gwiazda, rozważania w swojej monografii kończy dość ciekawym porównaniem Chin do pędzącego pociągu, który ostatnio nieco spowalnia, jednak jeszcze wciąż płynnie i pokonuje kolejne stacje. Niewiadomą jednak jest jaka będzie jego stacja końcowa⁴⁵. Czy będzie nią gospodarcza dominacja, czy też może polityczne przywództwo Chin? Niewątpliwie dalsza ekspansja gospodarcza Chin i utrzymujące się nadal relatywnie wysokie tempo wzrostu gospodarczego doprowadzić może to państwo do pozycji największej gospodarki świata, ale raczej nie do pozycji hegemonu zdolnego odgrywać pierwszoplanową rolę na świecie. Choć jedni uznają Chiny za komunistyczne, drudzy za kapitalistyczne, a znów następni dostrzegą w nich kolejne, po USA, supermocarstwo to wcześniej czy później udowodnią one, jak są niestabilne wewnętrznie⁴⁶. Niemniej warto bardziej realistycznie analizować i oceniać dotychczasowe i przyszłe efekty realizacji chińskiej inicjatywy. Wyłania się nowy układ, który bynajmniej nie będzie zerojedynkowy, a wszyscy i tak będą musieli się nauczyć w nim koegzystować. Powstaje świat wielobiegunowy, z kilkoma centrami politycznymi i gospodarczymi, rozwija się wielość kultur, jednakże najpewniej żadna z nich nie będzie dominować. Świat

43 T. Greer, *One Belt, One Road, One Big Mistake*, „Foreign Policy”, 06.12.2018, <https://foreignpolicy.com/2018/12/06/bri-china-belt-road-initiative-blunder> (dostęp: 21.03.2019).

44 *Ibidem*.

45 A. Gwiazda, *Globalna ekspansja gospodarcza Chin*, Bydgoszcz 2013, s. 132.

46 B. Góralczyk, *Przebudzenie smoka...*, s. 9.

w przyszłości będzie heterogeniczny, a dzięki temu może być kulturowo bogatszy. Należy dalej z uwagą obserwować, czy przyszłe chińskie działania będą nastawione na budowanie harmonijnego rozwoju, pokojowej współpracy, czy raczej będziemy mieć do czynienia z narastającą ze strony Chin postawą pragmatyczną, stopniowo narzucającą innym państwom i narodom własne reguły i zasady, początkowo w sferze prowadzenia polityki ekonomicznej, a następnie w kwestiach sensu stricte politycznych.

Bibliografia

- About the Silk Road, Silk Roads: Dialogue, Diversity, Development*, UNESCO, <https://en.unesco.org/silkroad/about-silk-road> (dostęp: 08.03.2019).
- Bartosiaak J., *Pacyfik i Eurazja. O wojnie*, Warszawa 2016.
- Beckwith Ch. I., *Empires of the Silk Road: A History of Central Eurasia from the Bronze Age to the Present*, Princeton and Oxford 2009.
- Boulnois L., *Szlakiem jedwabiu*, Warszawa 1968.
- Chiny: ponad 100 miliardów dolarów na projekt „Pasa i Szlaku”*, 14.05.2017, „Bankier.pl”, <http://www.bankier.pl/wiadomosc/Chiny-ponad-100-miliardow-dolarow-na-projekt-Pasa-i-Szlaku-3691615.html> (dostęp: 20.03.2019).
- Cieślik E., *Rozwój gospodarczy Chin od roku 1978 do kryzysu globalnego*, Warszawa 2015.
- Dziak W. J., Gawlikowski K., Ławacz M. (red.), *Chiny w XXI w. Perspektywy rozwoju*, Warszawa 2012.
- Gacek Ł., *Inwestycje Chin w zielone i niskoemisyjne technologie w ramach inicjatywy Pasa i Drogi*, „Rocznik Bezpieczeństwa Międzynarodowego” 2018, t. 12, nr 1, https://ruj.uj.edu.pl/xmlui/bitstream/handle/item/67242/gacek_inwestycje_chin_w_zielone_2018.pdf?sequence=1&isAllowed=y (dostęp: 13.03.2019).
- Gacek Ł., Kwieciński R., Trojnar E. (red.), *Blżej Azji. Współczesne wyzwania dla bezpieczeństwa*, Warszawa 2017.
- Góralczyk B., *Chińskie drugie otwarcie na świat*, „Nowa Konfederacja”, 05.06.2017, <https://nowakonfederacja.pl/chinskie-drugie-otwarcie-na-swiat> (dostęp: 15.03.2019).
- Góralczyk B., *Przebudzenie smoka. Powrót Chin na scenę globalną*, Warszawa 2012.
- Góralczyk B., Kucharczuk J., Brzyski B. (red.), *Inni niż Zachód. Chiny u progu wielkiej transformacji*, „Klub Jagielloński”, 09.04.2018, <http://>

- jagiellonski24.pl/2018/04/09/inni-niz-zachod-chiny-u-progu-wielkiej transformacji-rozmowa (dostęp: 15.03.2019).
- Greer T., *One Belt, One Road, One Big Mistake*, „Foreign Policy”, 06.12.2018, <https://foreignpolicy.com/2018/12/06/bri-china-belt-road-initiative-blunder> (dostęp: 21.03.2019).
- Gwiazda A., *Globalna ekspansja gospodarcza Chin*, Bydgoszcz 2013.
- Hansen V., *The Legacy of the Silk Road*, „Yale Global Online”, 25.01.2013, <https://yaleglobal.yale.edu/content/legacy-silk-road> (dostęp: 02.03.2019).
- Hansen V., *The Silk Road: A New History*, New York 2012.
- Hillman J., *China's Belt and Road Initiative: Five Years Later, Statement Before the U.S. – China Economic and Security Review Commission*, „Center for Strategic & International Studies”, <https://www.csis.org/analysis/chinas-belt-and-road-initiative-five-years-later-0>, Washington 2018 (dostęp: 13.03.2019).
- Hopkirk P., *Obce diabły na jedwabnym szlaku. W poszukiwaniu zaginionych miast i skarbów w chińskiej części Azji Środkowej*, Warszawa 2008.
- Hübner W., *Współczesny Szlak Jedwabny a tradycja: Chiny i Azja Centralna*, „Zeszyty Naukowe Uczelni Vistula” nr 34, Warszawa 2014.
- Kaczmarek M., *Jedwabna globalizacja. Chińska wizja ładu międzynarodowego*, „Ośrodek Studiów Wschodnich”, Warszawa 2016, https://www.osw.waw.pl/sites/default/files/pw_60_pl_jedwabna_globalizacja_net.pdf (dostęp: 14.03.2019).
- Kołodko G., *Czy Chiny zbawią świat?*, Warszawa 2018.
- Kołodko G., *Wędrujący świat*, Warszawa 2008.
- Lubina M., *Nowy Jedwabny Szlak to chiński projekt globalizacji*, 19.07.2017, „Teologia Polityczna”, <http://www.teologiapolityczna.pl/michal-lubina-nowy-jedwabny-szlak-to-chinski-projekt-globalizacji> (dostęp: 20.03.2019).
- Marszałek-Kawa J. (red.), *Perspektywy i bariery rozwoju chińskiej gospodarki*, Toruń 2016.
- Maślach P., *Globalizacja i jej wpływ na rozwój współczesnej cywilizacji, Przedsiębiorczość a współczesne wyzwania cywilizacyjne*, Kraków 2005.
- Mollat du Jourdin M., Desange J. (red.), *Tysiącletnie szlaki*, Warszawa 2000.
- Pastusiak L. (red.), *Perspektywy nowego ładu światowego*, Warszawa 2013.
- President Xi's speech to Davos in full*, 17.01.2017, „World Economic Forum”, <https://www.weforum.org/agenda/2017/01/full-text-of-xi-jinping-keynote-at-the-world-economic-forum> (dostęp: 18.03.2018).
- Stiglitz J., *Wizja sprawiedliwej globalizacji*, Warszawa 2007.
- Strategy 2020: The Long-Term Strategic Framework of the Asian Development Bank 2008–2020 is the paramount ADB-wide strategic framework*

- to guide all its operations to 2020, Asian Development Bank, <https://www.adb.org/about/policies-and-strategies> (dostęp: 15.03.2019).
- Szymański W., *Niepewność i stabilność gospodarki*, Warszawa 2011.
- Uhlig H., *Jedwabny Szlak. Kultury antyku między Chinami a Rzymem*, Warszawa 2007.
- Vision and Actions on Jointly Building Silk Road Economic Belt and 21st-Century Maritime Silk Road*, Issued by the National Development and Reform Commission 2015, Ministry of Foreign Affairs, and Ministry of Commerce of the People's Republic of China, with State Council authorization, http://en.ndrc.gov.cn/newsrelease/201503/t20150330_669367.html (dostęp: 20.03.2019).
- Walkowski M., *Chińska Strategia Rozwoju społeczno-ekonomicznego. Implikacje dla Unii Europejskiej*, Poznań 2018.
- Wang Yi, *Inclusive development: A proposal for our time in a context of globalization*, „Forum of World Economy & Politics” 2012, nr 4.
- Weidong L., Dunford M., Gao B. (red.), *A discursive construction of the Belt and Road Initiative: From neo-liberal to inclusive globalization*, „Journal of Geographical Sciences” 2018, t. 28, z. 9, <https://link.springer.com/article/10.1007/s11442-018-1520-y> (dostęp: 15.03.2019).
- Yelery A., *China's 'Going Out' Policy: Sub-National Economic Trajectories*, „Institute of Chinese Studies”, Delhi 2014, nr 24, <https://www.icsin.org/uploads/2015/04/12/e50f1e532774c4c354b24885fcb327c5.pdf> (dostęp: 14.03.2019).

ABSTRAKT

MIĘDZY WSCHODEM A ZACHODEM, CZYLI JAKI WPŁYW MOŻE MIEĆ CHIŃSKA INICJATYWA BELT AND ROAD NA REKONSTRUKCJĘ GLOBALNEGO SYSTEMU ZARZĄDZANIA?

Przedmiotem artykułu jest ukazanie wpływu, jaki może mieć chińska inicjatywa Belt and Road na rekonstrukcję globalnego systemu zarządzania. Obecnie Chińska Republika Ludowa aktywnie włącza się w rekonstrukcję światowego systemu, opowiadając się za wolnym handlem i inkluzywną globalizacją. Choć teorie na temat międzynarodowego zarządzania wywodzą się z politycznego doświadczenia państw Zachodu, to chińskie inicjatywy, takie jak Belt and Road są coraz bardziej atrakcyjne dla państw wyłaniających się z cienia zachodniej supremacji. Pomimo wzrostu siły i statusu państw

rozwijających się, ich prawa i interesy często są pomijane. Domagają się one zmian w celu odzwierciedlenia ich obecnego potencjału. Podkreśla się więc potrzebę transformacji globalizacji, która powinna być otwarta i sprawiedliwa na wszystkich polach międzynarodowej współpracy, rozpoczynając od kwestii gospodarczych, środowiska naturalnego, bezpieczeństwa i technologii, aż skończywszy na nauce i kulturze.

SŁOWA KLUCZOWE: inicjatywa Belt and Road, globalizacja, Chińska Republika Ludowa, globalne zarządzanie
